

Gure Segurako aitona

Luis eta Koldo Ordozgoiti

Ene Segurako aitona ogia behar zuenean Castillara joaten zen jorنالارitzara, morrointzara..., Mikel Azurmendiren poema musikatu eta abestu izan zuen Imanol Lartzabalek. Azurmendiren aitona bezala, gure Segurako aitona ogia behar zuenean jorنالaritzara jotzen zuen, herri lanetara, nahiz horretarako Gaztelara ez joan behar izan. Errotaberri baserriko semea, gure aitona eta han bizi ziren belaunaldiak baserriko lanez gain kanpoan lan egitera behartuak ziren ogia irabazteko. Arestian aipatutako abesti eta poemak dioen moduan, *pizkorrak omen ziren*

peontzan, bai, hori bai... Hamaika haur badute gosez etxean, bai!, hori bai!

Kantuan esaten dena ohikoa zen Seguran, nahiz gure aitonaaren historiak berezitasunak izan, burdinbideak, Norteko ferrokarrilak, baserri haren eta gure familiaren historia aldatu zuelako. Utz gaitzazue historia hau kontatzen, horretan saiatuko gara aitonaaren izena daramagun haren bi ilobok, Luisek eta Koldok, nahiz horretarako lehendabizi Lapurditik Segurako Errotaberri baserrirainoko bidea egin beharko dugun.

Errotaberri 1982an

Ordozgoiti abizenak Lapurdiko Zuraide udalerriko baserri batetik hartzen du izena. Ordozgoiti auzoa beheran da, goian mendi muino batean da Ordozgoiti baserria. Badirudi ipar Euskal Herriko inguru hartan deitura XX. mende hasieran galdu zela. Gure Segurako aitona adarra Gipuzkoako Goierri da XVII. mendetik aurrera, paperen arabera. Hau da, famili deiturak egun ezagutzen ditugun moduan finkatu ziren denboran eta lehen erroldak, elizetako sakramentu agiria, orokortu ziren garaian. Ikusita Legazpin kokatzen direla lehen aipamenak, hipotesi moduan, inguru hartan hain ugariak ziren ola, teileria eta hauen lan beharrei lotutako emigrazioa izatea gure adarraren sorrera aipa genezake, baina hau hipotesi hutsa da. Hortik aurrera eta hau ziurtatu dezakegu paperetan jasoa delako, Ordozgoiti ugari azaltzen dira bataio, ezkontza eta heriotza agirietan Goierriko herrietan.

Idiazabaldik etorrita sartu ziren maizter Errotaberri baserrian Jose Joakin Ordozgoiti Aldanondo eta Josefa Antonia Katarain Muxika, senar-emazteak. Ezin ziurtatu hori XVIII. mendeko hondar urteetan, hala hemeretzigarreneko lehenengo urteetan gertatuko zen. Aldiz, jakin badakigu Jose Joakin Idiazabalgo elizan bataiatua izan zela 1778ko irailaren 9an. Ez jakin arren zehatz senar-emazteak noiz jarri ziren bizitzen Errotaberri, bataio agiriek erakusten digute Segurako elizan bataiatuak direla 1812 eta 1827 urte bitartean izan zituzten sei seme-alabak, Jose Joakin, Frantziska Ignacia, Joan Bautista, Maria Mikaela, Maria Bixenta eta Maria Ignacia. Hauek izan ziren Errotaberri baserrian jaiotako lehen Ordozgoitarrak.

Lehen belaunaldi hura jaiotzen ikusi zuen baserriak etxe bakarra hartzen zuen bere baitan eta egungoa baino askoz txikiagoa zen. Errotaberri bi etxe baserri bilakatzea ume haien ezkontza garaian gauzatu zen, lehen gerra karlista amaitu berria zen denboran. Ez dakigu zazpi urteko gerrak eragindako miseriagatik, ala Ameriketarik sartutako indaba, artoa eta patataren jorratzeak ekarri zuen aukeragatik, gauza da baserriaren jabeak errenta bikoizteko bidea ikusi zuela eta errenta bakarra jasotzen zuen baserriak, etxea eta lur sailak erdibituta, bi errenta kobratzeko bidea egin zuen. Bi etxe bere baitan hartzen dituzten baserriak ohikoak dira Seguran bezala Goierri.

Baserriaren zatitzea –erditzea esango dio- gu?–, 1840. urte inguruan gauzatu zen. Jose Joa-

kin Ordozgoiti Katarain eta Josefa Luisa Arrondo Muxika, 1840ko otsailaren 9an ezkonduak, baserrian geratu ziren jaun-andre zaharrekin, Jose Joakin eta Josefa Antonia aitajun-amandarekin. Handik lau urtetara anaia gaztea, Joan Bautista Ordozgoiti, Urtsuarango Maria Gregoria Oiarbide Aldasorekin ezkondu zen eta ezkonberriak Errotaberri jarri ziren bizitzen, etxeokonean. Gurasoak eta bi anaiak eta hauek osatutako familia etxeokoneko egin ziren. Sutondotik zatitu zuten etxea, hasiera batean paretekin partitu gabe, sukaldea eta etxea partekatzen zuten, alde bana bi anaien familia bakoitzerako. Lur sailak ere erdibitu egin ziren, sailez sail eta sail bakoitza erdibanatuz, kanpoko mugarriak ukitu gabe.

1846an Jose Joakinen eta Joan Bautistaren arreba gaztea zen Maria Bixenta Ordozgoiti Urtsuarango Domingo Oiarbiderekin ezkondu zen, bere koinata zen Maria Gregoriaren anaiarekin, alegia. Ezkonberriak, garai hartan Segurako auzoa zen Urtsuarango baserrira joan ziren bizitzera. Erraina eta amaginarrebaren elkarbizitza, etxeokone ezkonberriaren eta Urtsuarango amandarearen arteko harremana ez zen erraza izan eta apaizak direla medio, Errotaberri bizi ziren anaia eta arrebarekin etxeak trukatzera erabaki zuten. Domingo Oiarbide eta Maria Bixenta Ordozgoiti Errotaberri eta Joan Bautista Ordozgoiti eta Maria Gregoria Oiarbide Urtsuarango baserrira aldatu ziren.

Joan-etorriko etxebizitza aldaketa horiek gertatzen ziren bitartean Errotaberriko beste etxean bizi ziren senar-emazteak, Jose Joakinek eta Josefa Luisa Arrondok, lau seme izan zituzten elkarrekin. Laugarrengo haurra erditzean, ama eta haur jaioberria hil egin ziren; hau 1849an gertatu zen. Handik urtebetera Jose Joakin bigarren aldiz ezkondu zen Josefa Antonia Aristimuñorekin eta bost seme-alaba gehiago izan zituzten. Zortzi seme-alaba belaunaldi berrian.

Aipatutako Josefa Luisa eta Jose Joakinen seme nagusiak Tiburtzio Joakin Ordozgoiti Arrondo izena hartu zuen Segurako eliza bataio-harian, 1841eko abuztuaren 11n. Ama hil berria zuela, haurretan, Tiburtzio Ordozgoiti morroi joan zen. Hobeto esanda, haren semea zen gure Segurako aitona entzundakoaren arabera, eta Luisen zehaztasun handiz gogoan duen moduan, *morroi joan ez, eskale batek eraman zian. Orduan eskaleak*

ibiltzen zituan eta eskaleek izaten zitean fijo lo egiteko lekuak. Nik ezagutu izan ditiat hemen, Errotaberrin, eskaleak lo egiten. Bada, eskale hark esan omen zioan gure birraitona Tiburtziori –artean umea zela– bazela Antzuolan baserri bat morroia behar zuena. Eta joan egin zituan, Antzuolara; oinez, Seguratik, egun osoa beharko zitean. Abiatu dituk hara. –Hi joan al haiz Antzuolara?– Deskargako portuan, Antzuola aldeko azkeneko kurban, bada baserri bat [Deskaga-Zarra]. Bada hara iritsi zirenean eskaleak esan omen zioan Tiburtziori, “hemen ere morroia behar ditek, baina aurrerago jo behar diagu”. Eta gora eta gora, aurrera eta aurrera, hasi zituan. Ailegatzen ez eta “hor behean lana badago, zergatik aurrerago segitu”, pentsatu zian birraitonak. “Goraxeago, goraxeago”, eskaleak, eta mutikoak –gure birraitonak– korrika ihes egin zioak eta atzean utzitako baserrira joan eta han eskatu dik lana, eta baietza jaso. Han geratu zuan, morroi. Ez zekiat zenbat urte pasatuko zituen baserri hartan; Tiburtzio egin zenean sasoiko, etxerako ere, lanerako beharko zitean eta Errotaberrira bueltatu zuan.

Tiburtzio Errotaberrira bizitzera bueltatu eta urte bertsuetan, 1858an hasi zituzten Norteko burdinbidea egiteko lanak. Trenbidea Beasaindik Altsasura Lizarrustitik barrena eramateko proposamena berehala baztertu eta gaur ezagutzen dugun Zumarraga eta Otzaurtetik Altsasurako bidea aukeratu zuten. 46 kilometro buelta egiten du burdinbideak, errepidetik hogeita gutxi kilometro behar den bidea egiteko, trenak kilometro bakoitzeko hogeita metro igo ditzakeelako; Altsasuko geltokia 533 metroko alturan da eta Otzaurte-Zegamako geltokia oraindik gorago, 620 metrotan eta aldiz Beasain itsas mailatik 159 metrotara kokatzen baita. Lan gaitza, are gehiago Aizkorriko mendia zeharkatu behar delako. Hori bideratzeko hogeita hiru tunel zabaldu ziren Olazti eta Beasain arteko burdinbidean. 10.413 metro lur-azpian, horietatik ia 3 kilometro Oazurzako tunelean, Tunel Handian; zulatu zutenean penintsulako tunelik luzeena zen eta Euskal Herriko luzeena izan da 2009. urteraino. Burdinbide zati hori zabaltzeko zazpi urteko lana behar izan zuten eta hura izan zen Euskal Herrian trenbidea egiteko lekurik zailena eta Norteko ferrokarrilean zabaldu zen azkena. Irun-Beasain-Altsasu tren-zerbitzuak 1864. urtean jarri ziren martxan.

Tunel Handia 1867 marrazkian

Ehunka lagunek parte hartu zuten pikatxa, pala eta bolbora erabiliz zabaldu zen trenbide hori eraikitzen. Horietako bat Tiburtzio Ordozgoiti, hamazazpi-hemezortzi urteko sasoiko gaztea, Aizkorripera joan zen ogia irabaztera, burdinbidean lanera. Bera bezala Segura eta inguruko herrietako ehunaka lagun. *Jende ikaragarri aritu zuan lanean tunelak eta burdinbidea egiten. Herri oso bat. Birraitona eta horiek Tunel Handian ibili zituan lanean. Zulatzen zituzten harriak eta hondakinak, eskonbroa, tximiniak bezalako zuloetatik ateratzen zitiztean. Hor zeudek oraindik, putzuak deitzen ditiagu, ez zekiat zenbat putzu izango diren, hamabi-hamabost bat, bai. Tunela eta burdinbidea dena pikatxa, pala eta barrenokin, giza indarrarekin egin zuan, agian bolbora ere erabiliko zitean, ez zekiat.*

Trenbidea eraikitzen, XX. mende hasiera

Errotaberriko semea trenbideko lanetara iritsi berritan, *Oazurzako lanetan zela dei bat jaso zuen. Gure birraitona Tunel Haundira... hara lanera joan duk eta, han lanean zebilela injineru batek deitu omen zioan, "Tiburtzio Ordozgoiti!". Joan omen zuan eta galdetu omen zioan injineru hark Antzuolako halako baserrian morroi egona ote zen. Baietz; holakoa eta holako ezagutzen ote zuen? Baietz. Holako gaztea ezagutzen ote zuen? Baietz. Bada, gazte hura injinerua bera zuan. Honek jarri nahi izan omen zian "listero" [lanetako kontrola zeraman langilea], orduan lan oso preziatua. Baina gure birraitona analfabetoa zuan. Ez zian batere eskolarik, ez zekian eskribitzen eta leitzen. Ezin jarri! Hala ere, artilleroaren jorjala ipini omen zioan hari. Pioia izan arren, artilleroaren jorjala. Gure aittonak kontatu zidan moduan, bere aittek bere buruari hitza eman omen zian umeak, izaten bazituen, eskolarik gabe ez zirela geratuko, ez horixe! Eta horrela izan zuan, gure aittonak –Luisek– eskola zian. Letra ikusi egin behar zitzaion hari! Letra kaligrafiakoa zian hark. Eta lau erregelak ere ezagutzen zitian, sumar, restar, multiplicar y dividir. Aitonaren bi anaiak (Antonio eta Domingo) mikelate izan zituan, haiek ere eskolarekin eta bi arrebak, Romualda eta Maria Andresa, moja. Bost anai-arrebak izan zitean eskola.*

Tiburtzio Ordozgoiti burdinbideko lanak bukatu eta sei urtetara ezkondu zen, 1870ko otsailaren 22an, Fermina Ormazabal Insaustirekin eta ikusi dugunez Oaruzako tunelean emandako hitza bete egin zuen. Ez zen izan hura trenbidearen lanak Errotaberrin sartu zuen lehen berrikuntza. Erlojua eta ordutegiaren beharra burdinbidea

Fdo. Pradere. Segura

zabaltzeko lanean hasi eta gutxira suertatu baitzen. Egunero egin behar Tiburtziok Tunel Handirako bidea, han eguna argitu bezain pronto lanean hasteko. *Esnatzeko ordua zehatz jakin behar! Hor dagoen Erloju hori orduan erositakoa duk. Gauean, bidearen bestaldera joan eta egoten omen zituan Segurako elizako erlojuaren kanpaiak entzun ahal izateko, horrela jakiteko zer ordu zen. Herriko kanpaiak entzun behar ordua jakiteko. Orduan erosi zitean erlojua. Ordua jakin behar lanera, hemendik ia bi ordu eginda oinez joanda garaiz iristeko, egunero-egunero.*

Trenaren lanak Segurako bizimodua aldatu zuten, behar eta ofizio berriak sortu ziren. Hala nola erlojugileena. *Erlojua Seguran egina duk. Esferan dioen bezala: "Fernando Pradere", "Segura". Burdinbidea egiten hasi zirenean jarri omen zuan Segurara bizitzera eta lanera, plaza ondoko etxera. Orain gure arreba bizi den etxean. Erlojugileak horrela esaten omen zituan, bera frantsesa izanda, "frantsesen etxera hurbildu eta etxe ingurua laneko egurrez eta zaborren zikina ikusten baduk, fidatu hadi. Etxe ingurua garbia bada, orduan ez fidatu". Hura hil zenean ere egin omen zitean. Orduan hemen, Seguran, hala moduz jende asko. Zer ikusiko jendea. Pradere hura hil zenean, hura ikustera joan behar, zer ikusteko. Eta merinoa, aguazila –orduan merinoa esaten zitzaiean–, merino zaharra, Lindorekin eta halamoduzko bestelakoren bat izango zituan gorpua preparatzen. Eta jendea zain. "Lasai, esango dizuegu prest dagoenean, orain preparatzen ari gaituk eta". Gauza duk hilotza jarri omen zutela ate ondoan, zutik; piparekin eta kapeluarekin, bere trajearekin jantzita. "Beno, libre dago". Zain zeudenak behetik gora lasterka, eskaileratik gora, iritsi eta hura ikusi zutenean..., mekahuen, hura izan zuan jendeak korri egitea. Kristoren eskandalua jarri omen zitean.*

Trenbideko lanak bukatu eta hurrengo urteetan, han sortutako lan koadrilak beste herri lanetara joateko ohitura hartu zuten sasoikako langile moduan. Burdinbidearen lanetan ibilitako kontratistek herri lanak hartzen zituzten kontrata moduan eta hauek gauatzeko baserriarren artean sasoikako beharginak biltzen zituzten. Norberaren baserriko lanak etxekeekin egin eta familia aurrera ateratzeko ezinbestekoak ziren soldatak sasoikako lanetan irabazteko. Gisa horretako herri lanak, errepideak, burdinbideak, meategietako

Artzain Onaren eliza eraiki berria

denboraldiko lanak falta ziren urteetan uzta lana zegoen lekuetara jotzen zuten lan koadrila haiek.

Gure Segurako aitona, Luis Ordozgoiti Ormazabalek bere aitte Tiburtziok egin zuen moduan, oso gaztetan heldu zion lanari. Hamaika, hamabi urteko mutikoa –1877an jaioa zen–, Donostiako Artzain Onaren katedrala eraikitzeko lanetan ibili zen, itzain bere aitarekin batera. *Birraittona Tiburtzio eta aittona Luis ibili zituan biak Artzain Onaren katedrala egiten, harri karreoan, idiekin Buen Pastor elizarako harriak garraiatzen. Gure aittonak besteak baino bidai bat gehiago egiten omen zian. Zergatik hark, mutikoa oraindik, ez zian karga handirik izango, pisu gutxi eta itsasgora zenean lbaetako horretan, garaian zubirik ez eta hura guztia padura, ur goratan idien kopeten gainean pasatzen omen zian ibaia lgeldoko harrobirako, hutsik, bueltako bidaia egiten zianean. Idiek erdi igerian eta aittona haien gainean pasatzen zian. Idien buruetan jarri mutikoa eta horrela gurdia beste aldera pasatu. Bidaia bat gehiago egiten zian hori tokatzen zenean. Egindako bidaien arabera soldata jasotzen zutenez gero, Luis umeak zertxobait gehiago irabazten zuen.*

Aitona eta birraitona ez ziren izan segurar bakarrak lan horietan ibili zirenak, gehiago izan ziren, horietako bat Imanol Lartabalek musikatu zuen poemako ene Segurako aitona, Mikel

Luis Ordozgoiti soldaduskan 1898

Azurmendiren aitona, Buen Pastorreko lanetara joana eta Igeldon ezkondu zena. *Tiburtzio eta gure aitona Luis Artzain Onaren lanetan aritu bitartean, birraitona eta aitona gure birraitonaren anaia baten etxean izan omen zituan apopilo Donostian. [Joan Mari Ordozgoiti Arrondo, Tiburtzio baino bi urte gazteagoa eta Damiana Lasarekin Donostian ezkondua] Birraitona Tiburtzioren anaia hori okina omen zuan Donostian, eta haren etxean bizi izan omen zituan.*

Luis izan zen Errotaberrin soldaduska egin behar izan zuen lehen belaunaldia. Galizian egin zuen eta ez zitzaion suertatu bakarrik 3 urteko soldaduska egin behar izatea. 1898ko abuztuaren 12an Luis itsas zabalean zen Kubako gerrarako bidean, ontzietan zirela Atlantikoaren erdian konboiak buelta eman zuen amerikanoek espainolei gerra irabazi zitelako. Soldadu haiek, eta haien artean Luisek, poza hartu zuten gerrara ez joateagatik, horrenbesteraino baten batzuei

eskapatu omen zitzaie la "biba" ozen bat eta lehorrerako bidaia beldurrez egin omen zuten pentsatuz iritsitakoan kastigatu egingo zituztela. Zorionez ez zitzairen ezer gertatu.

Gure Segurako aitona soldaduska bukatu eta Errotaberrira bueltatu berritan, Plazaolako burdinbidea egitera joan zen. Hasiera hartan, 1902an, Plazaolako burdinbidea Leitzarango bailaran Berastegiko lurretan den Bizkotx meategia (Plazaola) Andoainen Norteko trenbidearekin lotzeko egin zen. Meategietarako burdinbidea zen. Eta lan haietan gure aitona Segurako lan taldearen burutza hartu zuen, kontratista baten eskutik joan ordez, aitona eta bere lagunek talde moduan antolatzea erabaki zutelako. Luisek idazten eta kontuak egiten zekien eta bera jarri zuten talde buru. *Aitona ere ibili zuan burdinbidea egiten. Hura Plazaolan ibili zuan. Garai hartan lan koadriletan egiten zitean beharra eta aitona enkargatua izan zuan. Lan-koadrilaren enkargatua,*

Tiburtzio Ordozgoiti, Fermina Ormazabal, aitona-amonak, Luis Ordozgoiti eta Antonia Aizpeolea senar emazteak eta seme alabak, Errotaberrin, 1923ko argazkia

leitzen eta eskribitzen jakin zekielako. Han zirela, koadrilako bat istripuan hil eta gorpua eraman zitean hilerrira, Andoainera. Lurra eman ziotean. Eta orduan konturatu lurperatu zutela patrikan denboraldiko soldata zuela. Aittona sartu omen zuan, beste batzuekin batera, kanposantuan gauez. Larri. Tristeia. Baina, egin-eginbehar, dirua guraso eta alargunari emateko. Joan lanera, hil eta gainera denboraldi osoko dirua galdu. Aittonak esaten zian, horrelako lan istripu batean –arestiko berean izango zuan– hilzorian zen lagunak, aittonaren adiskide eta lagun mina gainera, apaiza eskatu aitortza egiteko. Apaiza iritsi ez eta azkenean aittonak berak konfesatu izan zian. Eta apaizak eman omen zioan libertatea. Horrelako kasuetan, egin omen zitekeela.

Lan denboraldi horretako oroitza guztiak ez ziren hain txarrak. Gure aitona zenak gogoan zituen ere bestelako pasadizoak, Luisek Errotaberriko sukaldean entzun zizkionak eta kontatzen dizkigunak. Plazaolako lanetan kuadrilan zuen Merkategi –baserri hori Seguran, Mutiloa bidean duk–. Eta Merkategi horrek indarra izugarria omen zian. Horrela zioan aittonak. Gero Ameriketara joan omen zuan Merkategi hori. Handik urte batzuetara herriko batek, Argentinatik bueltatutako batek, kontatu omen zioan, “zer dek Merkategiz? Hura, aberats batzuk hartu ditek txakur lekuan.

Txakur lekuan? Bai, bai. Beraiekin zeramatek leku batetik bestera”. Urtero han, Argentinan, egiten omen zitean euskaldunek juntaizo bat, festa bat. Horretan gizon bat, kristoren aitona, bazkalondoan etzaten omen zuan lurrean eta desafioa bota, hura altxatzeko gai ba ote zen. Denak ibiltzen omen zituan saiatzen eta ezin mugitu. Han omen zuan Merkategi, aberats horrekin, “hik ere proba egin beharko duk”, esan omen zioan. Heldu omen zian etzanda zegoen gizasemea praka ipurditik eta lepa zabaletik, heldu eta zezenak baino marru handiagoa atera omen zian airetik bota zuenean. Azken aldia izan omen zuan gizaseme hura horrela jarri zela, gehiago ez zuan azaldu.

Aipatu moduan, Merkategi hori ikaragarria omen zuan. Andoainen, Plazaolako burdinbidea egitera zihoazela, lanera, bi gazte ari omen zituan errailak eramaten, batek punta batetik besteak bestetik. Zuek ere proba egin nahi baduzue, erronka bota omen zietean. Merkategik erantzun omen zian, “hori esku batekin...”; “Esku batekin? Egin ezak, babo arraioa”; “Egin behako duk”, esan zioan gure aittonak, eta hara non Merkategik heltzen duen eta airetik botatzen duen. Ikaragarria omen zuan. Horrelako historiak hamaika zitian aittonak. Gu mutikoak gintuan orduan eta ez geniean kasu gehiegirik egiten. Orain ez bezala, ez diek kasu egiten mutikotan! Orain penatu egiten gaituk.

Plazaola trenbidearen tunel bat